

VRTNAR.

List s podobami za šolsko vrtnarstvo, vrtnarstvo sploh
in za sadjarstvo.

Št. 12.

V Ljubljani, 30. junija 1889.

Letnik II.

Kako ravnati, da se pridela bolj debelo in lepo sadje.

Kdor sadja ne potrebuje v drug namen nego za svojo domačo družino, bodisi sveže ali suho, briga se navadno prav malo za to, ali je lepo, ampak le gleda, da ga pridela mnogo in vsakovrstnega.

Drugače je pri pravih prijateljih sadjarstva, pri onih, ki poskušajo, kako pridelati lepšega sadja, posebno pa pri sadjarjih, kateri navadno v mesta prodajajo lepše sadje ter vedo, da se sadju boljše vrste cena zelo povikša, kolikor lepše in debelejše je.

Znano je, da zdravo, krepko rastoče drevo rodeva lepše sadje nego bolešno ali sicer hirajoče drevo. Zato je prvi čisto naravni pripomoček za pridelovanje lepega sadja vse ono, kar podpira in pospešuje rast sadnega drevja, in kar odstranjuje njegove različne bolezni; v to vrsto pripomočkov spada okopavanje in gnojenje prsti okrog drevesa, preganjanje miši in drugega mrčesa, ovijanje debel s slamo, beljenje z apnom, mazanje drevesnih ran z mrzlim katranom, strganje mahu in stare kože, privezavanje mladih in podpiranje starejših sadnih dreves, otresavanje snega z dreves, obrezavanje suhih ali pregostih vej itd.

Dalje je gotovo, da redilna drevesna moč, katera je omejena, ne more vzrejati večjega števila sadja tako lepega, kakor manjše število, zato je sadje toliko večje in lepše, kolikor manj ga je vzrediti drevesu. Naraven pripomoček, da se lepše sadje pridela, je torej, preobilno sadje, predno dozori, obrati, potem bode ostalo sadje gotovo lepše in debelejše.

Tudi listje sadnega drevesa potrebuje živeža, zato nekateri sadju pomagajo, da je lepše in debelejše s tem, da odstranijo sadno perje.

In tako je znanih še več takih sredstev za umetno debeljenje sadja. Med njimi pa omenjamo le še enega, priporočanega po znanem nemškem sadjarji Lukas. Ta piše po svojih izkušnjah, pa priporoča za umetno debeljenje sadja preparati drevesno kožo podolgoma. Ako se prešibkemu drevesu z ostrim nožem podolgoma koža prereže po deblu, obrača se drevesni sok bolj na ranjene dele ter jih bolj redi, zaceli rane, in namen je dosežen. — Za debeljenje sadja priporoča Lukas prav to ravnanje. Koža one vejice, na kateri je sad, precepi se od sadu doli nekaj čez prvo rogovilo vejice na vsaki strani enkrat, drevesni sokovi se bolj stekajo proti oni vejici, in sad se vzredi skoraj do polovice debelejši nego sicer. Pa, ako se hoče namen popolnoma doseči, treba je vejico podpreti ali privezati, sicer se odlomi vejica ali celo veja, in namesto dobička ima človek škodo. — To ravnanje se ne da rabiti bolj zelo, ampak za prirejo nekaterih sadov posebne vrste, kateri se potem odlikujejo mimo družega sadja iste vrste po

posebni, nenavadni velikosti. — Pa izkušnje so potrdile, da se ta namen na ta način dobro dosega. Seveda treba drevesu tudi postrezati z dobro prstjo in obirati mu preobilno sadje.

Cvetlični trst.

Po vrtilih, ki imajo večje prostore s trato posejane, so lepe, samotno stoječe rastline velike vrednosti. Take rastline delajo izpremembo na enolični trati ter so prijetne očem, pa toliko bolj, kolikor lepše so. V ta namen rabi posebno dobro cvetlični ali indijski trst, katerega kaže podoba 27. Cvetlični trst pa ne rabi le samotno stoječ, ampak tudi po skupinah listnatih rastlin, izmed katerih se kaj lepo dviguje in krasi lepotični vrt. Cvetlični trst vzraste več metrov visok in pokaže vso svojo lepoto šele meseca avgusta, a mrzli oktober ga navadno uže umori, ker kot tropična rastlina ni vajen hudega mraza. Vzgojimo ga vsako leto iz gomolj, katere posadimo na solnčne kraje ob začetku meseca maja. Cvetlični trst res spomladi ne krasi vrta, ker je neznaten, a za jesenski čas je neprecenjena lepotna rastlina. Ker pa ravno tam, kjer bi ga radi, ni toliko solnea, kolikor mu ga treba, zato ga vsadi ob omenjenem času v kako košaro, ki je vsaj 50 % obilna, na solnčen kraj in povezni jo v zemljo. Tukaj imej trst dovolj vlage in toplote. Konec julija ali ob za-

Podoba 27.

četku avgusta pa presadi trst s košaro vred na mesto, katero hočeš ž njim olepšati.

Kako kis ali jesih delati iz sadja.

Ker živimo ravno v največji vročini, katero naše ljudstvo dobro imenuje s splošnim imenom „pasje dni“, in ker si ravno zdaj vsakdo želi hladilnih jedi, kakor kislega mleka, kisle vode — vina pa pri nas uže tako težko dobimo drugačnega nego kislega — in dobrega kislega jesiha na vsakovrstnih salatah in tudi v družih jedéh, zato bo morebiti marsikomu ustrezno, če povemo, kako se preskrbeti z dobrim domačim jesihom. O tem piše v San Francisco v Ameriki živeči nemški sadjar in pisatelj H. Semler v zanimivih svojih knjigah, kako bolj v prid obračati sadje in povzdigniti sadjarstvo.

Izdelovanje jesiha iz sadja je tako preprosto, da ni razumeti, zakaj ga večidel kmetovalcev ne izdeluje za svojo potrebo. Tega sicer ne bomo dosegli, da bi bil sadni jesih pomenljiv v trgovini, toda pri vsakem gospodarstvu se rabi toliko jesiha, da ga je vredno vsaj toliko pridelovati doma, kolikor se ga za dom potrebuje, in to velja posebno onim posestnikom, kateri si s sadjarstvom redno pridobivajo dohodkov. Dobiček pri takem ravnanji je očividni, in to dvojen: prvič stane mnogo manj doma pridelan jesih, drugič je pa tudi vsakdo brez skrbi, da vživa naraven, zdrav jesih, česar pri kupljenem jesihu človek nikdar prav ne vé. Še celó treba ni, da se za izdelavanje jesiha posebe pripravlja sadje, ampak popolnoma dobre so tropine, iz katerih je bil sadjevec uže enkrat izžet. Take tropine se vržejo v kad, katera se postavi v primerno gorak hram; k tropinam se dodane še slabejšega razkrunjenega sadja, olupkov in obrezkov, ako jih je od sadja, katero se pripravlja za sušenje, tudi ostanki kuhanega sadja se

dobro obrnejo, ako se vržejo v kad. Na vse te zbirke zlije se toliko vroče vode, da je gosta mešanica. Ta se potem pusti osem dni prav na miru, potem pa se v ožimalnici izžmè mošt. Ostale tropine niso za drugo nege za gnoj. Kako potem z moštom ravnati, priporoča se več načinov, pa najbolj priporoča se način, po katerem izdelavajo Francozi svoj sloveči vinski jesih. Njihovo ravnanje je najpriprostejše, najpripravnejše in, kakor skušnja kaže, najboljše.

Francozi pa ravnaajo tako le: Odprta kad se napolni za eno tretjino z dobrim starim jesihom, dve tretjini pa se dodene sadnega mošta in se tako pusti 8 dni; potem se odtoči dve tretjini jesiha iz kadi in se nadomesti z dvema tretjinama mošta, in tako se ponavlja vsakih osem dni, dokler je kaj mošta. Prezreti se pri tem ne sme, da je za izdelavanje jesiha najbolj ugodna gorkota 20 do 25 stop. Cels. (ali 16 do 20 stop. Reum.). Ako bi jesih ne bil dosti hud, dolije se mu nekoliko špiritovega jesiha.

Mali gospodarji, kateri ne izdelujejo sadjevca, pripravljajo si pa takisto lahko sadnega jesiha za domačo potrebo. V ta namen treba samo velikega prstnega piskra, vanj se mečejo vsakovrstni odpadki od sadja, katero se v kuhinji rabi. To se zalije z vrelo vodo. Kedar se zopet odpadki dodevajo, priliva se več vode, in tako se nadaljuje, dokler ni lonec poln. Ob gorkem vremenu postavlja se posoda, skrbno pokrita s platnom ali z ruto na sonce; kedar je hladno, pa se spravlja na gorak kraj v hiši. V 6 do 8 tednih skisa se tako izvrsten, rumenkast jesih.

In na ta način si mali kakor veliki kmetovalec preskrbi sam doma cenega, okusnega in zdravega jesiha za vso svojo domačo potrebo.

Naši sadni vrti.

Naši sadni vrti so v obče še prav zelo slabi; lepotiche naj bi bili našim hišam in pristavam ter donašali nam lepega dobička, pa so le zapuščen kos zemlje, kateri neznatno malo koristi.

Kaj je slabega po naših vrtovih, kako je sadje vzgojevati i. t. d., to hočemo v nastopnih vrstah nekoliko popisati.

Na vrtu imejmo najprvo samo dobro sadno drevje, bodisi kupčijskih vrst ali za domačo porabo v sušilo ali mošt. Zato ne sadi drevja, katero ti rodi malovredn sad, in spravi z vrta neplodno in staro drevje. Lahko trdimo, da polovica drevja po naših vrtovih rodeva malovredno sadje. Nujno je torej potrebno po naših vrtih precepiti malo in slabo rodeče drevje s takimi vrstami ali sortami, katere so izkušene kot dobre. V našem listu smo že mnogokrat pisali o dobrih vrstah, pa hočemo še večkrat. Precepljati je najbolje spomladi. V ta namen požagamo drevesu, ki je staro do 40 let, vse veje doli do tistih, na katere bodemo cepili. Rane od žage porežemo potem gladko in jih vse zamažemo prav skrbno s cepilno smolo. Čez tri leta imamo zopet rodeče drevo, katero nam pa daje sedaj obilo lepega in dobrega sadja.

Pa ne le, da precepe, prav živo priporočamo našim sadjarjem, ampak tudi da pomlade svoje staro drevje, katero videzno peša v rodovitnosti ter pričenja kazati suho vejevje. Pomladitev imenujemo prav močno skrajšavo vseh vej, s čimer prisilimo drevo, da naredi nov in čil les. Kar čudovito je, kako se obraste tako pravilno pomlajeno drevo in kako postane zopet rodno.

Sedaj hočemo omeniti najpoglavitnejšega sadjarskega opravila po naših zanemarjenih vrtih. Naši sadjarji naj vender izpoznajo, da brez gnojenja ne smejo nadejati se lepega ter brez napake sadja, niti da jim bode drevje obilno in stanovitno rodevalo pa zlasti krepko se razvijalo. Gnojiti moramo sadnemu drevju

vsaj vsako tretje leto, kako pa, o tem hočemo ob svojem času še katero reči. Sadnemu drevju lahko gnojimo skoraj vse leto. Posebno po dobrih letinah, ki so drevje zelo oslabilo, moremo z gnojenjem drevo prisiliti, da začne iz nova krepko rasti in roditi.

Razen navedenih opravil je po naših sadovnjakih še marsikatero koristno delo opravljati. Tako moramo zemljo zlasti okoli mlajšega drevja večkrat zrahljati, poganjke iz korenin (pri češpljevem in drugem drevju) odstraniti, pregosto vejevje razredčiti, vodene, nerodovitne poganjke iztrebiti ali jih rodovitne storiti, če jih primerno skrajšamo.

Čistite debela mahu ter druge nesnage je tudi važno opravilo, poleg tega je tudi treba obirati in zatirati gosenice in drug mrčes.

Neobdelani in zanemarjeni sadovnjaki so v pravo sramoto lastnikom, a lepo, skrbno in pravilno obdelan sadni vrt je pa obilen vir dohodkov in lepota vsakemu posestvu. Na delo torej, slovenski sadjarji, in ravnajte se po tem pouku!

Raznotere vrtnarske reči.

Žab in krastač (krot) ne more prehvaliti veliki vrtnar Ilsemann v Ogrskem Altenburgu glede na veliko množino mrčesa, katerega pokončavajo te živali. Ilsemann piše: „Žaba je ena najkoristnejših živali vrtnarju. Ona je najhujša pokončevalka žužkov; muhe, vešče, mešice, metulje itd., same leteče stvarce, katere drugim zasledovalcem lahko uhajajo, lovi skokoma in tako zamori brez števila zalege in gosenic itd. Žaba ni sovražnica, ampak prijateljica vrtnarjem, in kdor jo preganja s svojega obdelanega zemljišča, ravna nespametno. Nobena žival ne spravlja z naših rastlin bolje polžev, zemeljskih bolh, zalege hroščev in črvov nego žaba. — Kakor žaba, pa še bolj je koristna krastača, ki je prespretna in neutrudna pokončevalka žužkov; ona pokončava po kletih prasičice (stonoge) in ščurke, po vrtilih pa gliste, ličinke, vsakovrstne gosenice, in sicer, ker je grozovito požrešna, velikanske množine. — Iz teh vzrokov priporočam omenjeni živalci v varstvo vsem prijateljem vrtnarstva.“

Čistite sadno drevje! Mimo snaženja sadnega drevja je najpomembnejše in neogibno potrebno delo sadjerejčev, da čisti debela in veje mahu, lišajev in uže odmrle lubadi. Lišaj namreč ne jemlje drevesu samo tako potrebnega soku, temveč v njem ter tudi v mahu in v uže odmrli lubadi napravljajo mrčesi svoje zalege. Toliko potrebnejše je torej čistiti drevesa teh pritepkov, ki jih le grdijo. V to rabi različno orodje, posebno pa tako zvane drevesne strgulje. Toda tu je treba posebno paziti, ker se s strguljo lahko rani lubad ali še les, kar pa lahko povzroči, da se drevo ali popolnoma posuši ali vsaj zboli. Kakor vse, tako je tudi orodje za čiščenje dreves napredovalo. Namesto prej omenjenih strgulj uporabljajo se sedaj vedno bolj ščetki iz jeklene žice (Stahlrath - Obstbaum - Rinden-Bürsten), s kojimi se drevje čisti ne samo čedneje, laže in hitreje, temveč tudi veliko varneje.

Tudi po leti je dobro sadnemu drevju gnojiti. Gnojnica ne daje drevesu samo vlage, ampak tudi zaprečuje, da mu ne odpada sadje, ampak ter postaja lepše in da drevje obilneje rodi.

Da se spravljen čebula ne izrašča, priporoča se obesiti jo za nekaj dni v dimnik. Pri tem čebula ne izgubi okusa, rast se ustavi, čebula pa ostane dolgo časa dobra za rabo.